

גדרם ההלכתי של שוברי הנחה ומבצעים

ראשי הפרקים

א. פתיחה

ב. בגדר שטר בכתב ידו

ג. פסיקת ההלכה לגבי שטר שיכול להזדייף

ד. באור הגר"ח בדעת הרמב"ם

ה. חתימה במסירת קולמוס

ו. שיטת הנחל יצחק

ז. דינא דמלכותא דינא

ח. סיכום ומסקנות

א. פתיחה

מצוי מאוד בזמנינו שעסק מחלק ללקוחותיו שוברי הנחה, שבאמצעותם אפשר לזכות בהטבות בקניה בבית העסק.

ישנם מספר סוגים של שוברים ולהקל על המעיין נחלקם לשלשה סוגים:

א) שובר הניתן לעובד (בד"כ כשי לחגים), שאין הוא רשום על שם אדם מסוים וע"י ניתן לרכוש מוצרים במספר רב של בתי עסק וברשתות הקניות הגדולות. שובר זה חתום בחותמת מתכת ולא ניתן לזייפו. נראה ששובר זה חשוב כשטר "למוציא כתב זה" ונתבאר דינו בסי' נא ס"ק ד.¹

ב) שובר אשר מתייחס לעסק מסוים, שנשלח כהטבה ללקוחותיו ("מועדון לקוחות") ומאפשר לרכוש מוצרים בזיכוי הסך שרשום על השובר. בשובר זה נרשמים פרטי הלקוח ורק הוא יכול להשתמש בו.

¹ עיי"ש בשו"ע ונו"כ בפירוט הדינים. ונראה שהיום שהמנהג לחלק תלושים אלו חשוב כמקום שנהגו שלא צריך לבוא בהרשאה וא"כ יכול אדם להעביר שטר זה לאחרים כמבואר שם.

ג) שובר שאינו נשלח ע"י בית העסק ע"ש הלקוח אלא מחולק בדואר או מפורסם בעיתונים וניתנת לכל אדם אפשרות לזכות על ידו לזיכוי כספי (בד"כ מותנה בקניה בערך מסוים בחנות).

במאמר זה נדון אי"ה בשוברים מהסוג השני והשלישי ונסה לבאר דעת הפוסקים מהו המעמד ההלכתי של אותו שובר והאם בית העסק יכול לחזור בו מהתחייבותו כלפי מחזיק השובר.

עוד יש לעיין האם שטר זה מועיל מעיקר הדין או מצד התקנה והאם צריך להחזיר שטר כזה שאבד.

ב. בגדר שטר כתב ידו

במשנה ב"ב (קעה) נתבאר, שאדם המוסר כתב ידו לחברו ובו כתוב שחייב לו סכום מסוים גובה מנכסים בני חורין. ופרש"י (ד"ה כתב ידו): "של לזה שהוא חייב לו ממון ואין כאן עדות אחרת". ופשט דבריו, שכתב ידו לא צריך עדות חתימה או מסירה לענין גביה מנכסים בני חורין.

ובכתובות כא: "אמר אביי: לכתוב חתימת ידיה אחספא ושדי ליה בבי דינא, ומחזקי ליה בי דינא, (וחזו ליה) ולא צריך איהו לאסהודי אחתימת ידיה, ואזיל איהו והאי ומסהדי אאידיך. ודוקא אחספא, אבל אמגלתא לא, דלמא משכח לה איניש דלא מעלי וכתב עילויה מאי דבעי, ותנן: הוציא עליו כתב ידו שהוא חייב לו, גובה מנכסים בני חורין".

מבואר בדברי אביי, שאם כתב שטר בכתב ידו באופן שיכול להזדיין כגון על חרס, השטר פסול, ולכן אין חשש שלאחר שחתם העד שמו על חרס יוסיפו שטר על גבי חתימתו.

ובקידושין ט, א:

ת"ר: בשטר כיצד? כתב לו על הנייר או על החרס אע"פ שאין בו שוה פרוטה בתך מקודשת לי, בתך מאורסת לי, בתך לי לאינתו - הרי זו מקודשת. וכן שם כו, א: "כתב לו על הנייר ועל החרס שדי מכורה לך שדי נתונה לך הרי זו מכורה ונתונה".

מבואר שאפשר לכתוב שטרות בכ"י אף על חרס שהוא דבר שיכול להזדיין ולא כדברי הגמ' בכתובות? וכך הקשה תוס' בקידושין ט, א ובכתובות כא (ועוד מקומות) ותירצו בשם ר"ת, שהגמ' בקידושין היא אליבא דר"א, ששובר שעדי מסירה כרתי ולכך לא צריך חתימת עדים על השטר וכשר גם כשאפשר

לזייף. אך לר"מ² באמת צריך שתהיה חתימת העדים על דבר שלא מזדייף ושטר קידושין על חרס פסול הוא.

והקשו הראשונים, שבגמ' גיטין כב,ב מבואר, שנחלקו ר' אלעזר ור' יוחנן בדעת ר"א שסובר שעדי מסירה כרתי; לדעת ר' יוחנן הכשיר ר"א הן גט והן שאר שטרות הכתובים בדבר שיכול להזדייף (ומה שכתוב למען יעמדו ימים רבים זו רק עצה טובה), אך לדעת ר' אלעזר הכשיר ר"א רק בגיטין דבר היכול להזדייף ולא בשאר שטרות משום שכתוב למען יעמדו ימים רבים. ואי"כ מי בעל הדעה, שאפשר לכתוב שטרי קידושין ומכר על החרס אך פוסל בשטרות אחרים כשטר בכתב ידו?

ותרץ תוס',³ שרק שטרות העומדים לראיה פסולים אם אפשר לזייפם. אך שטרי קנין וכן שטר קידושין אין עיקרם לראיה אלא לביצוע הקנין ובה לא צריך כלל שטר שלא עומד להזדייף. ולכך בשטר הלוואה, שעומד לראיה יהיה פסול על חרס מכיון שיכולים לזייפו.

וכדעת התוס' מצאנו בר"ן גיטין (יא,א בדפי הרי"ף), שכתב "ומ"מ כי אמרינן לא הכשיר ר"א אלא בגיטין לאו דוקא גיטין בלחודיהו אלא גיטין ודכוותיהו, דהיינו שטר הקנאה שהשטר עושה בעצמו המעשה ואינו לראיה בעלמא, דהא תניא בפ"ק דקידושין כתב לו על הניר או על החרס שדי מכורה לך שדי נתונה לך הרי זו מכורה ונתונה אלמא בשטר הקנאה אע"פ שיכול להזדייף סגיי", ומפורש בדבריו להכשיר שטר שאינו עומד לראיה גם בכתב שיכול להזדייף.

הרשב"א (גיטין כב,ב) מביא תירוץ נוסף. בגמ' בקידושין מדובר על חרס כזה שאינו מזדייף. באופן דומה כתבו בתוס' ב"ב נא, שכתב ידו על חרס חשוב שאינו יכול להזדייף כי אם ימחקו יהיה ניכר שאין זה כתב ידו.

² הריטב"א בכתובות כא מבאר, שבשטרי קנין גם לר"מ כשר ביכול להזדייף וז"ל "אבל שטר מקנה שעושין לשעתו לקנות בו ולזורקו אע"פ שיכול להזדייף כשר כי לעולם אין מביאין ראיה ממנו בב"ד אלא שהעדים יעידו למחר שזכה זה בשטר כתוב וחתום כראוי, ואתיא מתניי אפילו לר' מאיר דאמר עדי חתימה כרתי וכו'". ולכאורה קשה שהרי ר"מ פוסל בדבר שיכול להזדייף וגט הוא כשטר קנין? ואפשר שכונת הריטב"א, שמכשיר רק בשטרות שלעולם אין מביאים ראיה מהם אך מה שמצריך ר"מ שלא יהיה מזויף מתוכו זה בשטרות שכן מביאים ראיה מהם לפעמים ופעמים שגט בא לראיה (כמבואר בתוס' גיטין כב,ב). עוד אפשר לבאר בדברי הריטב"א, שרק במקום שיכולה אח"כ להועיל להיות הודאת הוב"ד ר"מ יכשיר בדבר המזדייף (וכפי שיתבאר בדעת תוס' גיטין ד) אך בגוי"ק שלא שייך הודאת בע"ד לא יועיל לר"מ על דבר שיכול להזדייף וצ"ע. ועיין חזו"א אבה"ע פז ו ו-לח.

³ וכך ברמב"ן ורשב"א גיטין ועו"ר.

ולפי תירווצים אלו אין חילוק בין שטרי ראייה לשטרי הקנאה ולעולם צריך שטר שלא ניתן לזייפו.

תוס' (גיטין ד, א ד"ה דקיימא לן) הוסיפו לחלק בין דיני ממונות לבין גיטין וקידושין וכתבו וז"ל:

ועוד דרגיל ר"ת לומר דאפילו לר"מ בעי עדים בשעת נתינת הגט, דאין דבר שבערוה פחות משנים וכן שטר מתנת קרקע או שטר מכר שהוא לקנין קרקע ואינו לראיה אין מועיל כלום לרי' אלעזר אם ידוע שלא נתנו בפני עדים. מיהו יש לחלק דלענין ממון דמהניא הודאת בעל דין כמאה עדים סגי בעדי חתימה במקום⁴ הודאת בעל דין אבל בקידושין וגרושין לא מהניא הודאת בעל דין משום דמחייב לאחרים דבקידושין אסר לה אקרובים ובגרושין אסר לה אכהן.

ועולה מדברי תוס', שיש לחלק בין דיני ממונות - בהם יכולה להועיל הודאת בע"ד והיא תוכל להכשיר השטר במקום עדות עדים, לבין גיטין וקידושין - בהם לא שייך הודאת בע"ד, שכן חב לאחרניי ובוזה חייבים להיות לר"א עדי מסירה ולר"מ גם עדי חתימה כשרים.

ג. פסיקת ההלכה לגבי שטר שיכול להזדייף

השו"ע (מב, א) כתב "אין כותבין שטר חוב על דבר שיכול להזדייף, ואם כתבו עליו, פסול אפילו לגבות בו לאלתר". והרמ"א מוסיף, שרק שטרי חוב פסולים על שטר שיכול להזדייף אך שטרי הקנאה כשרים.

הבי"ח (קצא) הביא בשם הסמ"ע, ששטרי הקנאה כשרים בחתימת עדים אפילו בדבר שיכול להזדייף ולא צריך דוקא כתב ידו. והבי"ח מקשה, שהרי תוס' שהכשירו בשטרי הקנאה גם כשכתוב על חרס העמידו הגמ' כר"א שיש עדי מסירה, אך בלי עדי מסירה אי אפשר להכשיר בעדי חתימה כאשר הם חתומים בדבר שיכול להזדייף.

הש"ך (מב, ב) הקשה על הבי"ח מדברי הרמ"א הנ"ל, בהם מפורש כדברי הסמ"ע וכך כתבו התוס' והר"ן להכשיר גם בלי עדי מסירה. ומה שהעמידו התוס' הגמ' בקידושין שיש עדי מסירה זה בגלל שצריך עדי קיום בקידושין

⁴ אפשר להבין דברי תוס' במלת "במקום" בשני אופנים: א) עדי חתימה מועילים כתחליף להודאת בע"ד. ב) עדי חתימה מועילים במקום שיש גם הודאת בעל הדין. ובוזה אפשר שנחלקו האחרונים בהבנת התוס'.

ובלא עדים הקידושין אינם חלים. ואילו אמרינן בממונות לא איברו סהדי אלא לשקרי ולכך לא צריך שיהיו עדי מסירה. ויוצא לנו מדבריו, שאפשר להכשיר שטר שיכול להזדייף בדיני ממונות אף בלא עדות מסירה.

קצוה"ח (שם א) הסכים לדעת הב"ח וכתב וז"ל:

ואחר העיון דברי הב"ח נכונים, והוא דודאי לר' מאיר לא מהני עדי חתימה בשטרות אפילו בשטר קנין וגיטין וקידושין אם הוא בדבר שיכול להזדייף ומשום דאינו מוכח מתוכו, ואפילו ידוע שאין בו שום זיוף עפ"י הודאת נותן ועפ"י העדאת עדים.

ומבאר קצוה"ח, שכמו שלר"מ שטר על דבר שיכול להזדייף פסול משום שאינו מוכח מתוכו ואינו חשוב שטר כלל, כך גם לר"א אם אין עדי מסירה ועדי החתימה חתומים על דבר המזדייף השטר פסול. ומה שמצינו בדברי ר"ת, שלא צריך בשטרי הקנאה "למען יעמדו ימים רבים" זה רק כאשר יש עדי מסירה, שיכולים להעיד על השטר ולכן חשוב כשטר.

ומוסיף קצוה"ח:

ואי משום הודאת נותן שיהיה במקום עדי מסירה, זה ודאי ליתיה דא"כ אף אנו נאמר שטר שכתוב בכתב יד אחר ואין בו עדי חתימה ונתנו לו בינו לבינו זה הנייר אעפ"י שמודה שנתנו ודאי לא מהני דמה זו הודאה שנתן לו נייר כתוב כתב יד אחר, וכיון דזה ודאי אי אפשר לומר לר' אלעזר דאם נתן נייר וכתוב עליו שטר בכתב יד אחר בלי עדי חתימה ועדי מסירה דמהני בזה וכמבואר בש"ס ופוסקים הרבה פעמים דכה"ג ודאי לא מהני, וא"כ הוא הדין זה שחתום עליו עדי חתימה אם הוא דבר שיוכל לזייף הני עדי חתימה כמאן דליתיה וא"כ לא מהני.

ומבואר בדבריו שאם אדם מסר לחברו כתב יד של אחר ובו כתובה התחייבות ונתנו בלי עדי מסירה דומה לשטר שחתום בעדים על דבר שיכול להזדייף, שלא חשוב שטר כלל, אף אם יודה שנתנו לו.

ומביא קצוה"ח ראיה לשיטתו מדברי המ"מ (מלוה ולוה יא, טו), על דברי הרמב"ם, שאדם יכול להתחייב לחברו ע"י מסירת שטר. וביאר ה"ה וז"ל "וזהו שכתב המחבר או שכתב לו שטר וכו' ומ"מ אין זה אלא במסרו לו בעדים וכמ"ד עדי מסירה קונים. א"נ כגון שהיה השטר בכתב ידי המתחייב ונתנו בינו לבינו ולגבות מנכסים בני חורין כמו שיתבאר בהלכות מלוה ולוה. אבל אם היה כתב יד אחר ונתנו בינו לבינו ודאי לאו כלום הוא דלא עדיף זה

המתחייב מלוה ממש" ומפורש בדבריו, שאין אפשרות להכשיר שטר של התחייבות מחדש או בשטר מלוה ע"י מסירת כתב יד אחר.

ומה שכתבו התוס' בגיטין, שיועיל הודאת בע"ד בדיני ממונות כוונתם רק עם עדי החתימה. ואף שלר"א בגו"ק צריך עדי מסירה, זה לצורך קיום הדבר ובממונות לא צריך עדי קיום, אך בלי עדי חתימה לא חשוב שטר אף אם תהיה הודאת בע"ד.

קצוה"ח הביא ראייה נוספת מהסוגיה בגיטין י,ב: שטרות העולים בערכאות של גוים כשרים. ושואלת הגמ' אף שבשטרי ראייה אפשר להאמין לערכאות משום "שלא מרעי נפשיהו" לשקר, איך נכשיר שטרות אלו בשטרי קנין הרי אין עליהם עדים והם כחספא בעלמא? ומתרצת הגמ' שני תירוצים: א) דינא דמלכותא דינא. ב) באמת שטרי קנין שהם כגיטי נשים פסולים בערכאות.

וכתבו שם תוס' (ד"ה וחספא) בשם ר"י, שהתקנה להאמין לשטרי ערכאות היתה רק בשטרי מלוה ומכר שהם רק לראיה אך לא נעשה על ידם חלות קנין, אך שטר מתנה פסול בשטר של ערכאות כיון שמדאורייתא צריך שטר עם עדים כשרים או עדי חתימה או עדי מסירה בשביל קיום הדבר וזה לא יתכן בשטר ערכאות משום שגוזרים שלא ימסרו בפני עדי ישראל. ולומד קצוה"ח, שכמו שבשטר מתנה בו הוא יוצר התחייבות ומצריכים או עדי חתימה או עדי מסירה כדי שיחשב שטר. כך גם במוסר כתב יד של אחר לחברו, שאין זה חשוב שטר ליצור חלות מתנה אם לא יימסר בעדים.

בדעת הר"ן, שהתיר לכתוב על דבר שיכול להזדייף, באר שהר"ן לשיטתו שעדי חתימה מועילים אף לר"א משום שאנן סהדי שנמסר לידי הלוה וא"כ בדבר שיכול להזדייף, החתום על ידי הלוה, אף שאין לנו עדות על תוכן השטר מ"מ אנן סהדי שנמסר לידי המלוה כמו בעדי חתימה, ודי בכך להכשיר השטר בשטרי הקנאה. אך בכתב יד אחר, שאין כלל עדות שנמסר (ייתכן וכתבה מעצמו), לא תועיל הודאת הנותן להכשיר שטר הנתינה.

נתה"מ (שם א) חלק על ראיית קצוה"ח משטרות העולים בערכאות, וז"ל:

ואין הנידון דומה לראיה, דבליכא עדי חתימה ולא עדי מסירה לאו שטרא הוא כלל, ולצחוק בעלמא מסר לו, מה שאין כן כשיש עדי חתימה רק שהוא דבר שיכול לזייף שטר, ואי אתו עדי חתימה קמן ואמרו דליכא זיוף מועיל, והכי נמי מועיל הודאת בעל דין במקום עדי חתימה, דשטר קנין גמור הוא.

ובאור דבריו, שגם בדבר שיכול להזדייף חשובה החתימה ככשרה אם יבואו העדים ויעידו שלא זייף וה"ה כאשר יש הודאת בע"ד על זה. ורק בשטר שעולה בערכאות אין עליו שום עדות ולכך נפסל אף למקח וממכר.

לפנינו מחלוקת בין הסמ"ע⁵ והש"ך לבין הב"ח וקצוה"ח, בשאלה האם שטר קנין ללא עדות חתימה ובלי חתימת בע"ד, יכול להועיל בתורת שטר כאשר תהיה הודאת בע"ד, או שכלל אינו חשוב שטר אלא חספא בעלמא ופסול.

והנה כתב המחבר (סו, כב):

ראובן שיש לו שטר על שמעון, ונתנו ללוי בכתיבה ומסירה, והיה שמעון אחד מעידי המתנה ואחר עמו, ורוצה ראובן לחזור מהמתנה וטוען שהשטר פסול, לפי ששמעון הוא נוגע בעדות שרוצה להעיד כדי שיפטר מבעל דינו, שהשני נוח לו, הדין עמו, והרי הוא חשוב נוגע בדבר.

ובש"ך שם ס"ק עב כתב, ששטר המכירה פסול רק משום שראובן כופר בכך שמכר ללוי אך אם ראובן מודה שמכר ללוי אין פסול בכך ששמעון שמעיד בשטר הוא נוגע. ומסיים הש"ך וז"ל:

וה"ה בכל דבר שצריך עדים בענין, אם הבעל דבר מודה שאלו הם עדים, אף על פי שאחד מהן נוגע או אפילו שניהן נוגעין, הענין כשר. ועוד, דכאן אין צריך עדים כלל דלא איברו סהדי אלא לשיקרא.

מפורש בדברי הש"ך, שלא צריך עדות כשרה במקום הודאת בע"ד בכדי להחשיב השטר ככשר.

קצוה"ח (שם ס"ק כה) חלק על דברי הש"ך וכתב "ולענ"ד נראה דליתיה, דלקמן בסימן קצא מיירי בכתב ידו, הא בכתב יד אחר בעינן עדי חתימה או עדי מסירה, וכאן מיירי בכתב יד אחר, וא"כ ודאי כיון דליכא עדי מסירה רק עדי חתימה וחד מינייהו פסול א"כ ליכא שטר כלל. ובזה ניחא דליכא חיוב שבועה נגד עד הכשר משום דאף שמודה כל דליכא שני עדים על השטר ליכא שטר קנין, ועיין מ"ש בסימן מב (סק"א) וזה ברור. ומן החתימה על האורים (סקפ"א) שכתב דהסכימו האחרונים כל דמודה השטר כשר, וזה ליתא וכו"ו.

⁵ כך נראה בדעת הסמ"ע משום שבס' קצא ס"ק ג ביאר מדוע כשר בשטר מכר שיכתוב על חרס שדי מכורה לך. וכתב שזה משום שלא איברו סהדי אלא לשקרי וא"כ נרא שכלל לא צריך עדות בשטרי קנין מדינא.

רואים שנחלקו הש"ך קצוה"ח לשיטתם שלדעת הש"ך⁶ הודאת בע"ד מועילה גם להכשיר השטר אך לדעת קצוה"ח אין כתב של אחר חשוב שטר בלי עדי חתימה כשרים (וכמבואר בקצוה"ח, שהפנה לסי' מב).

בדעת נתה"מ ישנה לכאורה סתירה, האם צריך עדים ליצירת השטר או לא. בסי' מב מביא נתה"מ דברי הגמ' (כתובות צד), שלגבי שני שטרות היוצאים ביום אחד שלא מוכח מתוכם מי קדם בשיעבוד פוסק שמואל שאמרין "שודא" ומבארת הגמ' שמואל סובר כר"א שעדי מסירה כרתי וא"כ זה שנמסר לו ראשון זוכה. ומקשה הרמב"ן (הובא בר"ן גיטין מז, ב בדפיו) אם נבאר בדעת ר"א שמועיל גם עדי חתימה (כשיטת הר"ף) א"כ כל עוד אין לפנינו עדי מסירה גם לר"א שיעבוד השטר יקבע לפי עדי החתימה וא"כ מדוע נפסוק שודא דדייני צריך לפסוק יחלוקו גם לדעת ר"א? ומתרץ הרמב"ן בתירוץ ראשון, שכיון שמדובר בדיני ממונות אז מועילה הודאת בע"ד, שנמסר בעדי מסירה לאחד מהם תחילה וא"כ הקנין חל כבר מאותה שעה. ומכאן מוכיח הנתיבות, שבדיני ממונות והתחייבות תועיל הודאת בע"ד ליצור התחייבות אף שלא מוכח דבר מתוך השטר.

ואילו בסי' סו על דברי קצוה"ח, שחלק על הש"ך, כתב נתה"מ (ביאורים ל) וז"ל: "בקצוה"ח כתב דאם הוא כתב יד אחר, וליכא עדי חתימה ולא עדי מסירה רק אותו הנוגע, דלא נקנה השטר בהכי, דהאי שטרא חספא בעלמא הוא, ע"ש, ולא ניתן לכתוב מרוב פשיטותו". מבואר שסובר בפשיטות, שצריך עדים בשביל ליצור דין שטר ודלא כמשמע בדבריו בסי' מב ובעז"ה יתבאר לקמן.

מבואר שלדעת הסמ"ע (קצא) והש"ך (מב, ב והנתיבות שם)⁷ יועיל למסור שטר התחייבות אף שיכול להזדייף אם תהיה הודאה של החייב אך לדעת הב"ח וקצוה"ח בלי עדי חתימה או כתב יד המתחייב אין אפשרות להתחייב בשטר היכול להזדייף.

⁶ אף שברע"א (על הגליון) באר בדעת הש"ך שמכשיר בפסול נוגע בדוקא, וזה לשיטתו בסי' לו שנוגע אינו פסול גמור כקרוב אלא משום חשש משקר וממילא במקום הודאת בע"ד אין חשש משקר והעדים כשרים. בדברי קצוה"ח לכאורה מוכח שלמד בדעת הש"ך שלא צריך עדים ולא שהעדים כשרים.

⁷ ועיין לקמן שהנתיבות מה, ב מסיק, שבכתב יד אחר כשיכול לטעון לא כתבתי לא חשוב שטר כלל ועיין במה שיתבאר אי"ה שם בדברי רע"א בשם האורים והנחל יצחק.

וא"כ לענייננו היה נראה, שבשוברי קניה, שאינם כתובים בכתב ידו של בעל החנות אלא ע"י בית הדפוס, גם אם יכולים להזדיין וגם כתובים בכתב יד אחר אך יש הודאת המתחייב שמסרם, יחשבו כשטרות גמורים (לענין גביה מבני חורין) לדעת הסמ"ע הש"ך ונתה"מ. אך לדעת הב"ח וקצוה"ח נראה שאינם נחשבים כשטר.

ד. באור הגר"ח בדעת הרמב"ם

כתב הרמב"ם (גירושין פ"א) וז"ל: "ומנין שיתננו לה בפני עדים, הרי הוא אומר על פי שנים עדים או שלשה עדים יקום דבר ואי אפשר שתהיה זו היום ערוה והבא עליה במיתת בית דין ולמחר תהיה מותרת בלא עדים, לפיכך אם נתן לה גט בינו לבינה ואפילו בעד אחד אינו גט כלל".

הקשה הברכת שמואל (גיטין טו) מדוע הרמב"ם נתן טעם לעדי המסירה משום שגיטין הם דבר שבערוה הרי בכל מקרה היה צריך עדים כדי שהגט יחשב שטר כשר כמו בכל שטרות?

ותרץ לפי דברי הרמב"ם (מכירה א,ז) שכתב "כיצד בשטר, כתב לו על הנניר או על החרס או על העלה שדי נתונה לך שדי מכורה לך כיון שהגיע השטר לידו קנה, אע"פ שאין שם עדים כלל, ואע"פ שאין השטר שוה כלום". ובגר"א (קצא) ביאר, שהסיבה ששטר כשר על חרס היא כמו בסי' קפט שאין עדים נצרכים לקיום דברים שבממון. ולכאורה צ"ב, שכן אין צורך בעדים כדי להחיל קנין אך פה נצריך עדים בשטר כדי שהשטר יהיה חשוב שטר כשר. ומבאר הברכת שמואל, שהרמב"ם סובר כמו תוס' בגיטין ד שהודאת בע"ד היא כמו עדי חתימה. וכמו שלדעת ר"א צריך עדי מסירה בגו"ק ובממונות מועיל עדי חתימה, שע"י יודעים שנמסר השטר כך מועילה הודאת בע"ד וזאת משום שאין דין העדים כדי להכשיר השטר אלא לצורך הקנין.⁸ ומסיק⁹ לפי זה שבהודאת בע"ד לבד יועיל בשטרי הקנאה בלי עדים כלל לפי שיטת הרמב"ם והגר"א.¹⁰

⁸ ועיין באמרי משה סי' טז אות י, שביאר בשם הגר"ח ההכרח ללמוד כך.

⁹ ועיי"ש ובסי' יד שביאר אחרת דברי הרמב"ם וצ"ב.

¹⁰ ובמלואי חושן (הערה 41) תמה בדעת הגר"א, שמדבריו בסי' קצא משמע שלא צריך כלל עדות בשטרות וכמו שדייק הברכת שמואל אך בסי' סח אות טו ביאר מדוע הרמב"ם כתב שגם שטרי מחילות פסולים בערכאות של עכו"ם למרות שלא נעשים לקנין והשו"ע השמיט. וביאר, שהרמב"ם לומד שערכאות כשרים במקח ובשט"ח משום שבדבר גדול לא "מרעי נפשיהו" וא"כ שאר שטרות פסולים שחשוב דברים קטנים, שבהם הערכאות

וא"כ לכאורה נראה בדעת הרמב"ם, שיועיל למסור שטר אף שהוא בכתב יד אחר ובלי עדים, כאשר יש הודאת בע"ד. אך א"כ יקשה מה שביאר ה"ה בדעת הרמב"ם (מכירה יא, טו) והביאו קצוה"ח, שבהתחייבות לא מועיל כתב יד אחר. ולקמן אי"ה יתבאר ע"פ דברי הנחל יצחק.

ה. חתימה במסירת קולמוס

הרשב"א (ח"ד תשובה קצט) פסק וז"ל "נראה לי, שאם קבלוהו אנשי המקום עליהם לעשות עדותו, כעדות העד שאמר לו, שזה יועיל. דהו"ל כנאמן עלי אבא, נאמן עלי אביך (סנהדרין כד), וכערכאות שבסוריא (שם כג, ב). ואי נמי, כל שמינו אותו סופר לכך, כל אחד ואחד מבני העיר שהעמיד עליו עדים, הרי הוא כאלו אומר לעדים: אם תרצו, אמרו לסופר ויחתום. ובענין זה, יכולין להחתימו, וכשר". והבין הב"י (סי' מה) בדבריו, שאם יש סופר, שמנהג העיר לסמוך על חתימתו חשובה חתימתו כעדות ויכול לחתום בשם המתחייב, כשכותב בשטר שמסר לו המתחייב קולמוס בשביל לחתום בשבילו.

ובתשב"ץ (ח"א קכח) כתב וז"ל: "וכ"כ הרשב"א ז"ל בתשובה שאין עדות החותם במצוי העד כלום ודבר זה לא שמעתי כמוהו מעולי אלא לפעמים בחתימי החתן כשהוא עם הארץ שאינו יודע לחתום שחותם הסופר או אחר במצותו וקרוב אני לומר שאלו לא מצאנו אלא לקיים חתימי ע"א וחתימי החותם במצוי החתן דמכשרינן לה להיא כתובה אם חתם אני פלוני בן פלוני חתמתי במצוי החתן פלוני דודאי כיון שחתם במצותו הרי הוא עד בדבר אלא שלענין מעשה אני חוכך משום דאפשר למיפק מינה חורבה אם החותם במצוי החתן הוא קרוב לחתן או לכלה או לאחד מן העדי' שאם דינו כדן עד ודאי הוא פוסל השטר" עיי"ש.

ובשו"ע (מה, ה) פסק כרשב"א, שאם קבלו בני העיר את הסופר השטר כשר חתימתו אך אם לא קבלוהו אינו כלום. הסמ"ע ס"ק ח כתב שכמו שמועיל בחתימה בשטרות כך מועיל שחותם הסופר בשטר כתב ידו או בממרני וכותב פלוני בן פלוני ציוה לחתום.

חשודים לשקר. השו"ע פסק כטור, שערכאות פסולים רק בשטרות שיוצרים הקנין ולא עומדים לראיה וא"כ שטרי מחילות שעומדים לראיה יהיו כשרים. וא"כ עולה בדעת השו"ע, שבאור הגמ' בגיטין ששטרי מתנה פסולים בערכאות אינו מטעם שחשודים על שקר אלא משום שלא יכולים להיות עדי קנין וא"כ יוצא שצריך עדים בשטר קנין לקיים הדבר וצ"ע.

ומפשט דברי הש"ך (סק"ח) נראה, שהסיבה שצריך קבלת הקהל זה רק כדי להחשיב חתימת הסופר כחתימת עד כשר אך להיחשב חתימה שתיצור דין שטר ותחייב את הלוח מספיק עצם חתימת הסופר בשמו.

ובקצוה"ח (ס"ק ב) חולק על הבנת הש"ך, שבכל שטר תועיל חתימת אחר במקום המתחייב ומבאר שדוקא בכתובה רצה התשב"ץ להתיר חתימת אחר משום ששטר זה אינו אלא לראיה שכבר יש לאשה כתובה מתנאי בי"ד ולכך בתורת ראיה מועילה גם חתימת הסופר. ולא חשובה עדותו כעד מפי עד משום שמעיד על פי דברי הבע"ד אך בשטר שיוצר התחייבות לא יועיל כלל חתימת אחר ואפילו אם ימנה שליח לחתום במקומו לא יועיל שלא שייך שליחות בחתימה.

ומביא קצוה"ח מחלוקת רבינו שמחה והאו"ז (בהג"א בגיטין פ"ב). לדעת רבינו שמחה גט בו הסופר חתם במקום העדים כשר משום שאינו עומד לראיה אלא רק למעשה הגרושין לא צריך שהחותם הוא דוקא העד לגירושין. אך האו"ז חולק על רבינו שמחה ופוסל גט כנ"ל. ומוכיח קצוה"ח מדברי האו"ז, שכמו שאין אפשרות לעדים לחתום ע"י שליח בשטרות העומדים לראיה משום שחשוב עד מפי עד כך גם בשטרות שלא עומדים לראיה פסולה חתימת העדים ע"י שליח משום שכל עוד לא נחתם השטר ונמסר לא חשובים עדים לחיוב וממילא לא יכולים לעשות שליח.

ואולם לגבי שטר בכתב ידו מסיק קצוה"ח, שבשטר העומד לראיה (ככתובה) שליח לחתום לא חשוב עד מפי עד משום שמעיד מפי הבע"ד וחשוב כע"א בכתב. אך בשטר התחייבות וקנין לא תועיל חתימת השליח ליצור התחייבות משום שאין שליחות לחתימה, שאין ראיה שצוהו לחתום.

והנה נתה"מ ס"ק ב חולק על קצוה"ח ומבאר שגם בשטרי ראיה לא מועיל שליחות בעדים, שכן חשוב עד מפי עד וכן במקום שצריך עדי חתימה ג"כ לא יועיל שיעשו שליח לחתום במקומם. ומבאר שכך גזה"כ שע"י חתימת העדים יגמר הקנין. אך בשטר התחייבות של בע"ד כמו שמועיל קנין בשליחות כך היה אפשרי שיועיל שיעשהו שליח לחתום בשבילו¹¹ על שטר ההתחייבות.

¹¹ ולכאורה יקשה איך נסביר דברי התשב"ץ, שבחתן מועילה חתימה בשליחות הרי מדובר שהחתן אינו יכול או שאינו יודע לחתום וא"כ "כל מה דאיהו לא מצי עביד שליח לא מצי משוי"? וכשיטת תוס' ישנים עירובין יג ד"ה אבל תורה? אך כבר הוכיח המחנ"א מבי"ק קטב, שמניעה טכנית לא מעכבת למנות שליח וכך פסק הבית מאיר באבה"ע ס"י קיט שבכתיבת הגט מכשירים אף במי שלא יודע לכתוב (ועיין בקובץ הערות אות תשיג). ובנחל

למסקנה נתה"מ חולק על הש"ך וסובר שלא ניתן להתחייב בשטר ע"י חתימת השליח משום שאין בשטר כזה שום ראייה להתחייבות, הואיל ואין ידוע מתוך השטר אם ציוה לסופר לחתום ולכך חשוב כמזויף מתוכו שפסול. וכל זמן שאין מנהג בעיר שמועילים שטרות כאלה וחתימת הסופר חשובה כעדות אין לחתום ע"י אחר.

וא"כ מתבאר בדעת נתה"מ כמו שעולה מדבריו בסי' סו (הובאו לעיל), שצריך ראייה שהשטר אמת כדי להשוותו כשטר אך בלי שום ראייה בשטר לא חשוב כלל כשטר קנין ודלא כמו שמשמע מדבריו בסי' מב.

בעל נתה"מ בספרו מקור חיים (תמח,ט), דן במציאות של שליח של אדם למכור את חמצו והשליח חתם על שטר מכירה במקום הבעלים שמוכר החצר ובקנין אגב את החמץ. ומסיק שם וז"ל "יש להסתפק טובא כיון דהקרקע אין נקנה רק בשטר ושטר בלא עדי חתימה ועידי מסירה ובלא חתימת ידו של המוכר לאו שטר הוא כלל דלאו שטר ראייה הוא כלל וחותם ידו של שליח לאו משוי שטרא כלל דהא לאו שטר ראייה הוא נגד המשלח וכל שטר שאין ראייה מתוך השטר לא מהני לקנות בו כמבואר בתוספות גיטין י ד"ה וחספא, או יש לומר כיון דאם היה עדים שעשאו שליח למכור קרקעות ודאי דהאי שטרא הוי שטר ראייה כיון דמהני קנין של השליח ובממון הודאת בע"ד הוי כמו עדים כמו שכתבו התוס' שם ובגיטין ד ד"ה דקי"ל הלכה כר"א."

הדברים מפורשים, שמסתפק ביחס בין שני דברי תוס' הנ"ל: האם הודאת בעל הדין יוצרת גם דין שטר או שצריך שבשטר בפני עצמו תהיה ראייה. ומסיק "איברא נראה דלא מהני חתימת השליח דכל שאינו מוכח הראייה מתוך השטר ובעינן צירוף עדים שידעו שזה הוא שלוחו והראייה שבשטר לא נקרא ראייה כלל וחספא בעלמא הוא". וכך נראה מסקנתו, שלא מועיל שטר שאין בו ראייה מצד עצמו.

ו. שיטת הנחל יצחק

בנחל יצחק סי' מה מבאר, שקצוה"ח פוסל בכת"י כשלא מוכח מתוכו, משום שכל זמן שלא ברור מהשטר שבאמת נמסר לא מועיל אף בתורת התחייבות. ולומד דבריו מדין שני שטרות, שכתובים על שם יוסף בן שמעון שכיון שלא

יצחק מה,ב ביאר שכך גם בכתובת שטר הודאה יועיל שליחות. אך לפי באור הקובץ הערות בדעת התוס' ישנים לכאורה ניתן לחלק חילוק גדול בין כתיבת גט לבין שטר התחייבות וצ"ע.

מוכח מהשטר מי המתחייב וצריך להביא ראיה נוספת כדי לממש את השטר, לא חשוב שטר. וכן בחותם ע"י מסירת קולמוס, שלא מוכח מתוך השטר שציוה לחתום לא חשוב מוכח מתוכו ופסול השטר מעיקר הדין ורק יועיל מצד המנהג.

אך לדעת נתה"מ (סי' מב), שהסיק ע"פ דברי הרמב"ן, שמועיל שטר בכת"י אחר, מובנת האפשרות שגם בחותם ע"י מסירת קולמוס כשר כיון שלא צריך בשטר התחייבות שיהיה מוכח מתוכו.

לדינא מסיק הנחל יצחק, שלא יועיל לחתום במסירת קולמוס וכמו שמסיק נתה"מ (מה,ב), ששטר שאין בו ראיה כלל לא חשוב שטר¹² וכן כתב נתה"מ (לו,י) בשם התומים¹³ שאפילו בשטר מכירה צריך או ע"ח או ע"מ או כתב ידו שתהיה ראיה בשטר אך אם רק נחתם ע"י שליח לא חשוב שטר. וכדי להכשיר שטר שנחתם במסירת קולמוס חייבים לסמוך על המנהג בעיר כמבואר ברשב"א.

¹² ויש לבאר בדברי הנחל יצחק שכתב בתחילת דבריו שפסול אינו מוכח מתוכו אינו גזה"כ אלא נלמד מגדר עדות חצי דבר שפסולה. וכשלא מוכח מהשטר כל העדות אלא צריך לעדות נוספת לברר חשוב כחצי עדות. ומבאר שם שבכת"י לא שייך פסול של חצי דבר משום שבהודאת בע"ד לא צריך דבר שלם אלא רק בעדות עדים עי"ש. והנה נתה"מ בסי' מט ביאורים כא' ביאר שההסבר שבאינו מוכח מתוכו פסול משום חצי דבר הוא רק לדעות שפסול חצי דבר הוא פסול בהגדה וכשהעדים יכולים להגיד רק חצי עדות זה פסול.

אך התיבות שם מסיק כדעת תוס' בגיטין סד' שפסול חצי דבר הוא רק אם בשעת ראיה היה חצי דבר וכך מביא בדעת הרי"ף והפוסקים א"כ בשטר שבשעת ראיה היה מוכח והיה דבר שלם לא יפסל משום חצי דבר. אך מסיים בדבריו שם שגם כאשר ראו דבר שלם ואח"כ שכחו יחשב פסול משום חצי דבר וא"כ בשטר שאינו מוכח מתוכו דומה למקרה שהעדים שכחו.

¹³ בדעת התומים לכאורה יש מקום עיון. במקום אחד (סח,א) משמע מדבריו שאם השטר בעצמו פסול לא יועיל הודאת הבע"ד להכשיר השטר וכך הבין התיבות בדבריו. ובמקום אחר (סו,פא) הסכים התומים לדעת הש"ך, שבעד נוגע ויש הודאת בע"ד השטר כשר ובאמת תמה התיבות בסו' על דבריו. אך באורים שם כתב שלא חשוב כמזויף מתוכו משום שברור לכל שהעד הנוגע הוא הלוח ודומה לשמות מובהקים בעדי גוים שהשטר כשר בעדי מסירה. ועיין בשיעורי הגרש"ר גיטין קעג, שחקר בזה האם שטרות שעולים בערכאות יש להם דין שטר או שרק תקנו שחשוב ראיה. ורצה להביא ראיה מהשו"ע סו,ו ששטרי ערכאות נקנים בכתובה ומסירה ואם הם רק ראיה איך שייך למוכרם. עוד רצה להביא ראיה מכך שאי אפשר לטעון פרוע נגד שטר ערכאות לדעת הרמב"ם (מלוה ולוה כז,א) והדין שלא יכול לטעון פרעתי הוא מגדרי הדין שטר כמו שהוכיח הגרש"ש מב"מ ז בשנים הארוזים בשטר עי"ש.

ואולם מקשה הנחל יצחק ממנהג העולם שסומכים בהיתר עסקא על שטרות שנחתמו שלא ע"י המתחייב אלא מוסר שטרות שנחתמו במסירת קולמוס. ואם כל תוקף השטרות הוא מצד המנהג יחשב רק כמו קנין דרבנן ובדין איסור ריבית קצוצה קשה לסמוך על זה?

ומתרץ המנהג ע"פ דברי קצוה"ח בסוף דבריו, שלמרות שבשטר התחייבות לא תועיל חתימת אחר, בשטרי ראייה יועיל ציווי המתחייב לחתום בשמו. ומבאר טעם החילוק, שמצינו בסי' פא ס"ק יד שמועילה הודאת בע"ד אפילו ע"י שליח. וא"כ יוצא שאדם המצווה לסופר לחתום בשמו חשוב שמודה ע"י שליח ואינו יכול לטעון טענת השטאה בהודאה כזו משום שעשה מעשה של הודאה ובוזה לא מקבלים טענת השטאה (ועיי"ש הוכחתו לדין זה). ומבאר עוד, שאם נחשב להודאת בע"ד אז גם יחשב כקנין אודיתא שכן אם חשוב ראייה גמורה שהודה אז אפשר ע"י הודאה זו אף ליצור קנין והתחייבות, אך זה רק אם נעשה בצורה של הודאה.

ומסקנתו שדין זה תלוי במחלוקת קצוה"ח ונתה"מ בסי' מ שכן לדעת קצוה"ח אודיתא חייבת להיות בפני עדים וא"כ במסירת קולמוס לסופר כשאינן עדים לא יועיל מדין אודיתא אלא רק בתורת ראייה. אך נתה"מ בסי' מ חולק על קצוה"ח וסובר שגם בקנין אודיתא לא חייבים עדים כדי להחיל הקנין וא"כ לדעת נתה"מ תועיל חתימה במסירת קולמוס כהודאה של בע"ד ותועיל גם מדין אודיתא. אך שטר מכירה או שטר התחייבות אי אפשר להחשיבם במסירת קולמוס כאודיתא כיון שהם לא נכתבו בלשון הודאה אלא בלשון מכירה. וכן לא יועילו כשטרי קנין מכיון שאין בהם ראייה שבאמת המתחייב ציוה לכותבם ולמוסרם.

ולפי זה אפשר לבאר שמה שכתב ה"ה בפרק יא ממכירה, שלא יועיל מסירת כתב יד אחר זה דוקא בהתחייבות חדשה שבוזה צריך שימסור שטר שיש בו ראייה. אך בשטרות שכתובים בתורת הודאה יועילו אף אם יהיו בכתב יד אחר. וכך מבואר במשכנות יעקב (חוי"מ נד), שהרמב"ם אינו מדבר על הודאה בחיוב אלא על התחייבות חדשה ולפי דבריו אין קושיא מדברי ה"ה.

אך קצוה"ח למד בדעת ה"ה, שמדבר גם על שטר שחשוב כהודאה שהרי קצוה"ח (מ,א) מבאר בכוונת הרמב"ם (מכירה הנ"ל), שמועילה ההתחייבות

מדין אודיטא¹⁴ וא"כ מבואר שגם בתורת אודיטא לא מועיל אם מוסר כתב יד אחר. וקצוה"ח אזיל בזה לשיטתו שם שבקנין אודיטא חייבים עדים בשביל שיחול הקנין ולכך מסירת כתב יד אחר בלי עדים לא יכולה להחשב כאודיטא. ולא כמו שפסק הנחל יצחק כדעת נתה"מ בסי' מ שאודיטא מועילה גם בלי עדים.

וא"כ יוצא בבאור דעת הש"ך שמועיל לחתום ע"י שליח על שטרות שיכולים להחשב כהודאה אף בלי מנהג העיר. אך לדעת הסמ"ע וקצוה"ח רק כאשר יש מנהג בעיר לסמוך על חתימת הסופר בתורת עדות תועיל חתימתו אך בלי מנהג אין אפשרות לחתום בשטר חיוב ע"י אחר.

ובנידון דידן כאשר מנהג החנויות לפרסם שוברי הנחה ע"י בתי הדפוס אפשר שיחשב כשטר אודיטא לדעת הנחל יצחק ויועיל כשטר גמור. אך בדעת שאר האחרונים נראה שבמקום שהסופר שכתב השטר אינו יודע כלל למי נמסר השטר אם יכול להחשב כעד כשר מטעם המנהג.

ז. דינא דמלכותא דינא

ישנו צד נוסף לתת תוקף לשוברים אלו, מצד דינא דמלכותא דינא, וזה לפי מה שביארה הגמ' בגיטין י,ב ביחס לשטרי ערכאות. הגמ' שאלה איך מועילים שטרי קנין שעלו בערכאות הרי אין בהם עדות? ותירצה בתירוזה הראשון שאפילו שטרות, שכן פועלים קנין ואינם רק לראיה העולים בערכאות יהיו כשרים משום דינא דמלכותא. אך בתירוץ השני תירצו שבאמת כל שטרי קנין לא עולים בערכאות אלא רק שטרי ראייה.

ובשו"ע סח,א פסק בסתם, ששטרי מתנה שעיקר הקנין נעשה ע"י השטר וכן שטרי הודאות פסולים כאשר עלו בערכאות. ואפילו אם נמסרו בפני עדי ישראל משום שגוזרים שיבואו לסמוך על העדות של ערכאות. ומסתמת המתבר נראה שלא פסק את תירוץ הגמ' של ד"ד הנ"ל. ופסיקת השו"ע מבאר בבאור הגר"א יט היא כדעת הרמב"ם שפסק שלא שייך ד"ד לגבי שטרות בין אדם לחברו שכן פוסקים שדינא דמלכותא דינא רק בדברים שהם צורך

¹⁴ ועדיין צ"ב בדעת קצוה"ח, שביאר דברי הרמב"ם מצד קנין אודיטא מדוע כתב ה"ה שגם כשמוסר כ"י בינו לבינו נוצר חיוב הרי לא היו עדים ולדעת קצוה"ח בשביל אודיטא חייבים שיהיו עדים. ואולי כאשר רואים הכת"י יוצא מתחת ידיו חשוב שעכשיו יש עדים על הודאתו וכדברי הר"ן בעדי חתימה.

וטובת המלך אך בשאר דברים אין ד"ד. ובוזה לרמב"ם נחלקו תירוצי הגמ' בגיטין י, ב ופסק כתירוץ בתרא.

אך הרמ"א בהגה כתב "ובכל מקום שמשפט המלך לכתוב כל הדברים בערכאות, כל השטרות העשויין לפניהם, כשרים, אפילו שטרי מתנות, מכח דינא דמלכותא (הרא"ש פ"ק דגיטין וטור). וכל שכן במקום שכבר נהגו להכשירם, כשרים". ומבואר שפסק כדעת הרא"ש שד"ד הוא גם בדברים שאינם לטובת המלך. ולפי"ז אין שני תירוצי הגמ' חולקים אלא לכו"ע אם יש מנהג מצד המלך פוסקים שד"ד דינא רק התירוץ השני מדבר במקום שאין מנהג המלך. ומהאמור עולה בדעת הרמ"א שמדין ד"ד דינא שטרות שאינם מתוקנים נחשבים ככשרים לדון לפיהם. וא"כ שוברים שלפי חוק המדינה יחייבו את העסק יחשבו כשטרות כשרים גם באין בהם עדי מסירה או חתימה.

הש"ך (עג,לט) תמה על הרמ"א, איך פסק שיועיל ד"ד דינא ומנהג בני המדינה נגד דין תורה. ומסקנתו, שרק בדין המלך עצמו אומרים ד"ד דינא נגד דין תורה אך בדינים שבין אדם לחברו פשוט שפוסקים כדין תורה.

בשו"ת אמרי יושר (ב,קנב אות ב) נוקט למסקנא, דבכהאי גוונא דהוא לתקנת בני המדינה הוי ספיקא דדינא אם שייך בזה דינא דמלכותא דינא. והביא דבריו במנחת יצחק (ב,פו) ונראה במסקנתו שם ע"פ דברי החת"ס (חוי"מ סי' מד), שמנהג בני המדינה חשוב ד"ד דינא אך לא משום הפקר ב"ד הפקר אלא מטעם מחילת בני המדינה. ועיי"ש שלפי"ז אין לחלק בין מלך שהארץ שלו לבין מושל וכן בין מלך גוי למלך ישראל.

בספר משפטי חיים (חלק ב קונטרס באיסור ערכאות) רצה לבאר גם בדעת השו"ע, שבמקום שדין המלכות הוא לטובת כל בני המדינה כן אומרים ד"ד דינא משום שהב"י הביא בשם המרדכי סברא זו בסי' עג ללא חולק. ואף שבשו"ע לא הביא דין המרדכי לא מוכח שחולק עליו. הכס"מ מסיק שזה ספיקא דדינא.

ח. סיכום ומסקנות

וזאת תורת העולה מכל מה שבארנו שנחלקו האחרונים במקרה שבו אדם מודה שמסר לחברו שטר בלי עדי חתימה או מסירה ובלי כתב ידו.

בדעת הש"ך בארנו שהודאת הבע"ד מצטרפת להכשיר השטר שנמסר וזה יוצר התחייבות. ולפי שיטתו נראה, ששוברי הקניה דינם כשטרות רגילים, שכן יש להניח שבעל החנות יודה שנכתב בשליחותו.

אך בדעת הב"ח וקצוה"ח וכך נראה גם מסקנת נתה"מ, שטר שאינו מוכח מתוכו פסול גם בצרוף הודאה. וא"כ שוברי קניה אלו שאינם כ"י המתחייבים ואין בהם עדות אינם חשובים כשטרות אלא כנייר בעלמא.

פסק השו"ע בסי' מה, שחתימת הסופר בשליחות יכולה להועיל כעדות מצד המנהג, אך נראה שדין העדות לא שייך במקום שהסופר לא יודע למי נמסר השטר כלל. ולכך במקום שבית הדפוס מדפיס השטרות לא יחשב כעדות.

לגבי הכשרת השטר מצד חתימת הסופר בשליחות המתחייב בארנו שהש"ך לומד שיועיל שליחות בחתימה וקצוה"ח חולק וסובר שאין גדר של שליחות באפשרות לחתום בשם אדם אחר, כאשר אין הוכחה בשטר שנעשה בציווי המתחייב. וכן נראה במסקנת דברי נתה"מ, שכלל לא חשוב שטר כל זמן שאין מוכח מתוכו.

עוד הבאנו דעת הנחל יצחק, שכאשר השטר נכתב בצורת הודאה יחשב אף מדאורייתא כשטר כשר משום שהסופר נחשב כשלוחו להודות בדין, ומחייב את המשלח. וע"פ דעה זו נראה, ששוברים שנכתבים בלשון הודאה יפעלו קנין והתחייבות אף מדין תורה אף בלא המנהג להכשירם. אך פסק זה נכון רק אם ננקוט שאודיתא לא בעי עדים כסברת נתה"מ בסי' מ ודלא כקצוה"ח שם.

יש מקום להחשיב השוברים כשטרות מצד דינא דמלכותא דינא לדעת הרמ"א בבאור הסוגיא בגיטין. בניגוד לדעת השו"ע, שפסק כרמב"ם, שאין בהכשר השטרות גדר של ד"ד דינא.

לבסוף העלנו, שהואיל ומנהג המדינה להתייחס לשוברים כשטרות, יש להסתפק וגם לשו"ע יחשב כשטר כשר. וחלק מהאחרונים נקטו שהוי ספיקא דדינא.